

7 הסביבה האופרטיבית: ימי קרב שעלולים להסלים למלחמה לא רצויה

איתי ברון וגל פרל פינקל

REUTERS/Amir Cohen

המלצות למדיניות

היערכות למלחמה רב־זירתית ("מלחמת הצפון")
• סיכום ותקצוב תוכנית רב־שנתית לצה"ל;
המותאמת למגבלות התקציביות המתחייבות
• מהמשבר הכלכלי בעטייה של מגפת הקורונה
הרחקת צה"ל ומערכת הביטחון מהמאבק הפוליטי
בישראל

תמונת מצב

אויבי ישראל מורתעים מעימות וטרודים בבעיות
פנים • אפשרות להסלמה לא רצויה בצפון ובדרום
• במלחמה תתמודד ישראל עם פגיעה נרחבת
בעורף, חדירת כוחות לשטחה וכן עם מתקפה
תודעתית

הסביבה האופרטיבית המורכבת והמאתגרת שבה מפעילה ישראל את כוחה הצבאי (לצד אמצעים נוספים) היא תוצאה של שורת התפתחויות טכנולוגיות, צבאיות, חברתיות ופוליטיות השלובות זו בזו. התפתחויות אלו, שאירעו בעשורים האחרונים, כוללות: שינויים עמוקים וגלובליים במאפייני תופעת המלחמה; שינויים גיאואסטרטגיים במזרח התיכון, שרובם קשורים בהשלכות של הטלתה האזורית והאירועים שהתרחשו במסגרתה (ובכלל זה הגעת כוחות צבא של רוסיה וארצות הברית לאזור); שינויים מהותיים בתפיסת ההפעלה ובאמצעי הלחימה של אויבי ישראל, בעיקר אלה המשתייכים לציר הרדיקלי־שיעי; שינויים באופן הפעלת הכוח הצבאי הישראלי, הבאים לידי ביטוי בעיקר במתן עדיפות להפעלת כוח אש (על בסיס מודיעין מדויק) על פני כוחות יבשה מתמרנים; והשלכות של מהפכת המידע המטלטלת את העולם וגם את הממסדים הצבאיים.

מימי קרב להסלמה?

השנה התברר שוב שההרתעה הישראלית מפני עימות רחב ומלחמה עודנה תקפה, וכנראה אף התחזקה. אויביה של ישראל מודעים לכוחה וכולם עסוקים בבעיותיהם הפנימיות, ובכלל זאת בהשלכותיה של מגפת הקורונה. שורת משחקי מלחמה שקיים המכון למחקרי ביטחון לאומי בסוף שנת 2019 ובתחילת שנת 2020, עוד לפני פרוץ משבר הקורונה, הובילו למסקנה כי שאיפתם

של כל השחקנים בזירה הצפונית היא להימנע מהסלמה. שנת 2020 איששה הערכה זו והסלמה אכן לא התרחשה. ניסיון השנים האחרונות לימד שזה גם המצב מול גורמי הכוח ברצועת עזה.

עם זאת, מאז יולי האחרון מצוי פיקוד הצפון בדריכות מוגברת מול חזבאללה, בעקבות איום מצידו להגיב על תקיפה שיוחסה לישראל בסוריה, אשר בה נהרג פעיל של הארגון. הארגון ניסה מספר פעמים "לסגור חשבון" עם ישראל, אך ללא הצלחה. זה"ל הדף את כל הניסיונות ואף הוסיף לתקוף בסוריה, באופן שהבהיר כי אינו מקבל את משוואות ההרתעה שהציב חזבאללה.

בישראל, כמו גם בשורות חמאס וחזבאללה, שוררת מודעות לסכנה הגלומה בדינמיקת הסלמה העלולה להתפתח, אך נראה שכל הצדדים מעריכים שניתן יהיה לקטוע אותה לאחר מספר ימי קרב, בדומה לעימותים קצרי ימים שנרשמו בשנים האחרונות בזירת עזה. ואולם, תרחיש מעין זה עלול להשתנות אם יהיו לאחד מהצדדים או לשניהם קורבנות בנפש. או אז ייתכן שתגובה ותגובת־נגד יסלימו, יובילו לעימות נרחב ואף למלחמה. מלחמה כזאת יכולה להתרחש מול הצייר האיראני־שיעי הכולל את חזבאללה בלבנון, שלוחים איראניים בסוריה ובעיראק, ואולי גם מול איראן עצמה. זאת ועוד, ההסלמה עלולה לגלוש גם לזירות נוספות, בפרט עם גורמי הכוח ברצועת עזה.

תפיסת ההפעלה של האויב

הבחירה הן של חזבאללה והן של חמאס באופי הלחימה הנוכחי שלהם נבעה מתהליכי למידה שהתקיימו מאז שנות ה־90, על בסיס ניתוח עוצמותיה וחולשותיה של ישראל. בשנה שעברה הצבענו על שינוי בתפיסת הלחימה של ארגונים אלו עקב לקחים שהופקו מהעימותים שהתפתחו ביניהם לבין ישראל מאז מלחמת לבנון השנייה (2006). עיקרו של שינוי זה הוא מעבר מתפיסת ניצחון המבוססת על התשת האוכלוסייה בישראל ("ניצחון באמצעות אי־הפסד") לתפיסה המבקשת לפגוע, מזירות שונות, גם בתשתיות לאומיות בישראל וביכולות צבאיות חיוניות, כדי להוציא את המערכת הישראלית משיווי משקל ולערער אותה.

תפיסה זו ממומשת באמצעות מהלכי בניין כוח הכוללים: הגדלה נוספת של כמויות הרקטות והטילים, הן כדי לשפר את יכולת השרידות של המערך והן כדי להרוות את מערכות ההגנה האווירית הישראלית; הצטיידות ברקטות ובטילים בעלי יכולת דיוק גבוהה, שיכולים לפגוע בנקודות התורפה האזרחיות (חשמל, גז ותשתיות לאומיות אחרות) והצבאיות (בסיסי חיל האוויר ומפקדות צבאיות) בישראל; הצטיידות ברחפנים ובכלי טיס בלתי מאוישים אחרים, גם הם לשם פגיעה מדויקת.

תפיסה זו מבוססת גם על הרעיון של הפעלת כוחות קרקעיים בשטח ישראל, על מנת לשבש את יכולת הפעולה ההתקפית וההגנתית של זה"ל ולהגביר את הפגיעה בכושר העמידה של העורף. על רקע זה שופרו יכולותיהם של חזבאללה וחמאס לחדור לשטח מדינת ישראל, ובכלל זה בתווך התת־קרקעי, באמצעות כוחות פשיטה מיוחדים (כוח רד'אן של חזבאללה וכוח נוח'בה של חמאס). כוחות אלה מיועדים להעביר חלק מהלחימה לשטח ישראל – לתפוס צירים מרכזיים, לחדור ליישובים ולבסיסים ולגרום לזה"ל להשקיע חלק ניכר ממאמציו בהגנה, ולמעשה למנוע ממנו את היכולת לצאת להתקפה. חמאס משקיע מאמצים ומשאבים ניכרים, הן חומריים והם בכוח אדם, בפרויקט המנהור ההתקפי. באוקטובר האחרון חשף והשמיד זה"ל מנהרה חוצת גדר עמוקה במיוחד, שאותרה באמצעות יכולות המכשול ההנדסי שהוקם לאורך הגבול בין הרצועה לישראל. נראה שחמאס לא זנח את הפרויקט לאחר הקמת המכשול, ובכוונתו למצוא דרכים לעוקפו.

תפיסת ההפעלה של זה"ל

בחינת מסמכים פומביים רשמיים של זה"ל שפורסמו בשנה החולפת יכולה ללמד אותנו רבות על התפיסה של שיטת ההפעלה הזה"לית במערכה הבאה. הרמטכ"ל רב־אלוף אביב כוכבי והמטה הכללי כולו רואים את המענה כשילוב של "תמרון רב־ממדי לשטח האויב, מהלומות תקיפה באש ובממדים נוספים, והגנה רב־ממדית חזקה. כל אלה יתבצעו יחדיו, ייהנו מהדדיות הדוקה יותר וימצו את יתרונותיהם באוויר, ביבשה, במודיעין ובעיבוד־מידע כדי לחשוף את האויב המסתתר ולהשמידו בקצב גבוה".

לצד ההשקעה ביכולות חשיפת אויב ובהגדלתם של הספקי מאמץ האש (בדגש על אש מדויקת), זה"ל השקיע מאמצים בכוחות היבשה כדי להפוך את התמרון היבשתי לקטלני, מהיר וגמיש יותר. במקביל השקיע זה"ל בבניית מכשול הנדסי, הן בגבול הצפון וכאמור גם בזירת הדרום, שתכליתו לסכל את מאמץ המנהור ההתקפי של חמאס וחזבאללה.

בתחום מאמץ האש, בדגש על הכוח האווירי, פיתח זה"ל את תפיסת המהלומות בהיקף רחב ובדיוק גבוה, כאשר כל מהלומה כזו נועדה לגרום לאויב הרס ונזק

מעבר מתפיסת ניצחון המבוססת על התשת האוכלוסייה לתפיסה המבקשת לפגוע גם בתשתיות לאומיות וביכולות צבאיות, כדי להוציא את המערכת הישראלית משיווי משקל

השחקנים בזירה הצפונית שואפים להימנע מהסלמה.
מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה

צילום: אתר המנהיג העליון של איראן

שיחרגו מהצפי שלו באשר ליכולותיו וכוונותיו של צה"ל והיקפן. מהלומות אלו יכוונו לפגיעה במערכי אויב שאותם הוא הגדיר כקריטיים לתפקודו האופרטיבי ולמימוש האסטרטגיה שלו. יש שלושה סוגי מהלומות: מהלומה מרחבית, שמטרתה לפגוע במקסימום פעילים, תשתיות ואמצעי לחימה של האויב בגזרה נתונה; מהלומה משימתית, שמטרתה השמדת מערך ספציפי של האויב (רקטות ארוכות טווח, למשל); ומהלומה רחבה, שמטרתה פגיעה בשורת מערכים ומרחבים כדי להביא את האויב לכשל רב-מערכתי ולא לצו להשקיע את מרב משאביו בהגנה ובשיקום ההרס שספג. כאמור, תחום נטרול יכולות הלחימה מתמקד במערך הרקטי של האויב, בדגש על מאגר הטילים המדויקים ארוכי הטווח, ובמקביל פגיעה במרבית פעילי כוחות החדירה שלו.

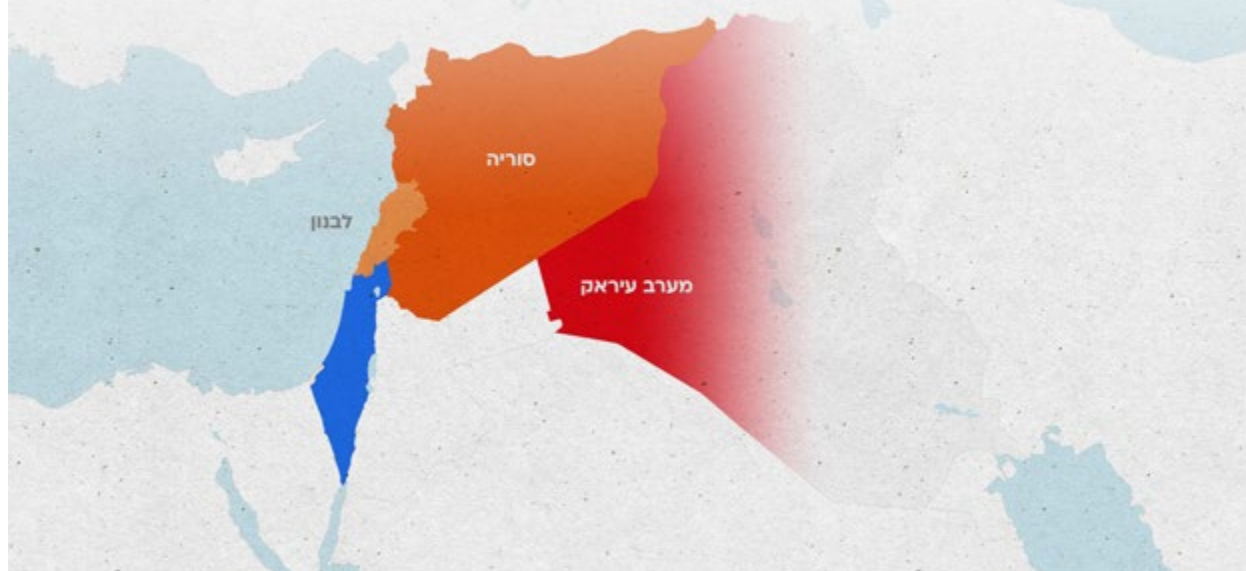
לגבי התמרון היבשתי, בשנים האחרונות התגלו להערכת צה"ל שני פערים מרכזיים, הן ביכולתו לספק מענה לאתגר של ירי תלול מסלול בזירות השונות, והן ביכולתו לשלול יכולות במרכזי הכובד של האויב באופן מהיר ורציף. על כן גיבש הצבא תפיסה עדכנית לתמרון היבשתי, שנועדה לתת מענה לפערים אלו ורואה בתמרון מהלך רב-ממדי. בזרוע היבשה גובשה תפיסת תמרון בחכמ"ה (ביסוס, חשיפה, כינוס, מהלומה, הסתערות), שלפיה לכוחות המתמרנים יונגשו יכולות מודיעיניות ויכולות חשיפת אויב מוגברות. זאת כדי שיוכלו לפגוע בו ולשלול ממנו יכולות, הן באמצעות אש מדויקת והן בתמרון מהיר וקטלני. התעדוף הצה"לי למאמץ האש נותר בעינו, אולם ניכר כי בחמש השנים האחרונות התגבשה ההבנה שביצוע תמרון מהיר ואגרסיבי כמהלך משלים חיוני לצורך סיום המערכה במהירות, ובתנאים שישירותו את האינטרסים של ישראל. בהתאם לכך הושקעו משאבים ניכרים בשיפור ובחיזוק כשירותם של הכוחות המתמרנים.

דמותה של המלחמה הבאה

על צה"ל להיערך לשני מתארים עיקריים של מערכה, שעלולה להתפתח מהסלמה לא רצויה בעקבות ימי קרב בזירה הצפונית: "מלחמת לבנון השלישית" רק עם חזבאללה בלבנון, שתהיה עצימה והרסנית בהרבה ממלחמת לבנון השנייה; ו"מלחמת הצפון הראשונה" עם חזבאללה בלבנון, אך גם עם כוחות בסוריה ובעיראק, ואולי גם באיראן ובזירות נוספות.

בתחום מאמץ האש, בדגש על הכוח האווירי, פיתח צה"ל את תפיסת המהלומות בהיקף רחב ובדיוק גבוה

1 זירת המלחמה האפשרית בצפון

צה"ל יפעיל במלחמה את יכולותיו ההתקפיות הקטלניות – ביבשה, באוויר ובים – ויגרום נזק נרחב ביותר לאויביו, בחזית ובעומק. אבל במלחמה כזאת גם ישראל צפויה להתמודד עם ירי מסיבי של טילי קרקע-קרקע לעורף, שחלקם מדויקים וחלקם אף יחדור את מערכות ההגנה האווירית; עם תקיפות של כלי טיס בלתי מאוישים ורחפנים על העורף; עם חדירת כוחות קרקעיים לשטח ישראל בהיקף של אלפי לוחמים; ועם מתקפה תודעתית רחבה שתכליתה ערעור כושר העמידה של הציבור הישראלי ואמונו בהנהגה המדינית והצבאית. רכיביו ההתקפיים של צה"ל ייתקלו במערכות הגנה אווירית וימית משתכללות ובמערכי הגנה קרקעיים מורכבים, הכוללים שימוש בתווך תת-קרקעי ובטילים מתקדמים נגד טנקים.

המערכה עשויה להתנהל אפוא בשני ממדים שונים: באחד יתקפו אויביה של ישראל את העורף באש תלולת מסלול בכמויות שטרם נראו בעבר, ובשני תתקוף ישראל את כוחות האויב בשטחו, הן באמצעות מאמץ אש והן באמצעות תמרון קרקעי. אולם אפשר שיווצר רושם של קשר רופף בלבד בין שני הממדים. נוכח ההרס בערי ישראל, תושבי ישראל שיהיו נתונים תחת אש לא יתרשמו יתר על המידה מן ההרס האדיר שימיט צה"ל על מערכי האויב (גם אם יהיו ממוקמים בלב אוכלוסייה אזרחית) וממספר פעיליו שייפגעו במהלך הקרבות. מפקדי גדודים במלחמת לבנון השנייה סיפרו כי במהלך הלחימה, למרות ליקויים ותקלות, הם חשו שביצעו את המשימה ובסך הכול ניצחו, והינה בשובם ארצה התברר להם כי הציבור חושב שההישג נע בין תיקו להפסד. בהתחשב בנזק הצפוי במלחמה הבאה, תחושה זו תועצם.

יתרה מכך, ניתן להניח שבעת מלחמה כוחות המילואים שיתגייסו ייאלצו אף הם להתארגן תחת אש, שכן בסיסי הגיוס והימ"חים יהיו מטווחים. הצבא לא יוכל לממש את תפיסת "זמן יקר", שלפיה בעת עימות יעברו יחידות המילואים אימון להעלאת הכשירות ורק אז ייקחו חלק בלחימה, משום ששטחי האימונים יהיו מטווחים גם הם (כשם שהיו בעת מבצע 'עמוד ענן' בזירת הדרום, 2012). זאת ועוד, מאחר שהבסיסים של יחידות המילואים ממוקמים בחלקם הרחק מקו החזית, עלול שינוע הכוחות להתעכב בגלל אש תלולת מסלול של האויב. מכאן שהמקום הבטוח ביותר שבו יוכלו הכוחות הלוחמים להימצא הוא בחזית ובעומק שטחו של האויב. שם אומנם יידרשו כוחות היבשה להתמודד עם הסיכונים שבלחימה, אולם העוצמה הקרבית תספק מענה לסיכונים אלה.

הציבור בישראל מצפה מהכוח הצבאי לנצח במערכה קצרה ומעוטת אבדות. ציפייה זו מועצמת כשמדובר במערכה המבוססת על הפעלת הכוח האווירי. אולם בעימותים עתידיים צפוי שטייסי חיל האוויר לא יוכלו לנוע באופן חופשי כמעט מעל לשטח האויב, כפי שהומחש בפברואר 2018, כאשר במהלך תקיפה של חיל האוויר בסוריה נפגע מטוס קרב מסוג F-16 וטייסו נאלצו לנטוש מעל עמק יזרעאל. יתרה מכך, לצד מערכי הנ"מ שלו, האויב ישאף לפגוע ברציפות התפקודית של חיל האוויר הישראלי באמצעות ירי רקטות וטילים על בסיסי החיל. צה"ל יידרש להיאבק על העליונות האווירית ועל חופש הפעולה. בהקשר זה יש להביא בחשבון גם את הנוכחות הרוסית בזירה הצפונית, אשר עשויה להציב מגבלות נוספות על חופש הפעולה של חיל האוויר.

חמאס משקיע מאמצים ניכרים בפרויקט המנהרה
ההתקפי. מנהרת טרור שנחשפה בגבול רצועת עזה

צילום: REUTERS/Jack Guez

השלכות מגפת הקורונה

להתרחשויות בסביבה האסטרטגית, בהקשר למגפת הקורונה, יכולות להיות גם השלכות על הסביבה האופרטיבית, כלומר – על מאפייני העימותים הצבאיים ואופן התפתחותם של הכוחות הצבאיים, המדינתיים והלא-מדינתיים. תקופות שבהן המדינות והארגונים בעלי המחויבות הפוליטית עוסקים בענייני הפנים שלהם מאופיינות בצמיחתם של ארגונים לא-מדינתיים חסרי מחויבות כזאת, וכאלה יכולים להיווצר או להתחזק גם בתקופה הנוכחית. בהקשר אחר, אפשר שההתייחסות הדרמטית כל כך בכל המדינות להתפרצות הנגיף תוביל גורמים שונים לתת עדיפות גדולה יותר לפיתוח ולהצטיידות בנשק ביולוגי. ולבסוף, לפחות בישראל ובמדינות המערב – סביר להניח שתהיה הסטת תקציבים לאומיים לשיקום הכלכלה ומערכת הבריאות, על חשבון תקציבי ביטחון ותקציבים לתחומים אזרחיים אחרים.

המלצות למדיניות

ישראל צריכה להיערך למלחמה רב-זירתית ("מלחמת הצפון") כאיום ייחוס עיקרי. מלחמה זו תתאפיין בעצימות גבוהה יותר מהמערכות שניהלה מאז מלחמת לבנון השנייה, הן במובן כמות האש על העורף הישראלי והן במובן חזית הלחימה.

נוכח האתגרים הצפויים לכוח האווירי וכן הצורך לצמצם את האש על העורף במהירות, יש להכין את הכוח היבשתי לתמרון גמיש, אגרסיבי וקטלני לפגיעה בכוחו הצבאי של האויב. במקביל יש לצמצם את פערי הציפיות בציבור לגבי מאפייניה ותוצאותיה האפשריות של המלחמה; ליזום מאמץ מדיני וביטחוני למניעת מלחמה ולמיצוי חלופות אחרות לקידום יעדיה של ישראל בזירה הצפונית. זאת ועוד, נכון לסכם ולתקצב תוכנית רב-שנתית לצה"ל ולהתאימה למגבלות התקציביות המתחייבות מההתמודדות עם ההשלכות הכלכליות של משבר הקורונה, ליישם את תוכנית ההתעצמות במט"ח במסגרת הסיוע האמריקאי, וכן יש להקפיד על הרחקת צה"ל ומערכת הביטחון מהמאבק הפוליטי בישראל.